

The author found out that in the Central Committee of the Communist Party of Ukraine a discussion on the importance of rethinking the strategy of religious policy to establish a dialogue with churches and guaranteeing believers the possibility of religious freedom began only in 1990.

Key words: *atheism, agitation, propaganda, Council for Religious Affairs, new Soviet rituals, religious policy.*

Syczewski A. WŁADZA A «OPIUM LUDU»: AGITACJA I PROPAGANDA ANTYRELIGIJNA NA UKRAINIE RADZIECKIEJ W LATACH 1944–1990

Przeanalizowano mechanizm wprowadzenia i system organizacyjny agitacji i propagandy antyreligijnej na Ukrainie radzieckiej. Zafiksowano konflikt między ośrodkami republikańskimi a wszechzwiązkowymi do spraw kultów religijnych stosownie wprowadzenia ateizacji mieszkańców. Przeanalizowano jak zmiana kierownictwa państwowego w ZSRR 1954 r. sprzeczyniła się do przeglądu walki ideologicznej z religią jako przeżytkiem formacji klasowych w świadomości człowieka.

Wyjaśniono, że w ramach wychowania ateistycznego społeczeństwa zastała wprowadzona koncepcja świąt i rytuałów «bezreligijnych», poszanowania przodowników pracy. Rozpatrzono wykorzystanie kierownictwem partyjnym zasobów kinematografii, środków informacji masowej i wydawnictw państwowych.

Przeanalizowano zmniejszenie wpływu państwowego w sprawach wierzących od połowy lat 1960-ch a twardą krytykę kierunku liberalnego w odniesieniu do religii na wszechzwiązkowej naradzie pełnomocnych Rady do spraw religii w 1972 roku. Ujawniono, że w Komitecie Centralnym partii Komunistycznej Ukrainy dyskusja stosownie niezbędnego przemyślenia zasadniczego strategii polityki religijnej, rozpoczęła się dopiero w roku 1990.

Słowa kluczowe: *ateizm, agitacja, propaganda, Rada do spraw kultów religijnych, nowa obrządkowość radziecka, polityka religijna.*

УДК 94(477)«1941»
DOI 10.33287/101822

Стельникович С.В.,
д.і.н., професор кафедри історії
України Житомирського державного
університету ім.Івана Франка
stel-s@ukr.net

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ В ПРОПАГАНДІ САМОСТІЙНИЦЬКОГО РУХУ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКО-ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1941 р.

У статті аналізується діяльність самостійницького руху із пропаганди історичної пам'яті серед населення Житомирсько-Вінницького регіону у другій половині 1941 р. Визначено, що історична пам'ять займала важливе місце в пропаганді самостійницького руху. Здебільшого пропаганда історичної пам'яті відбувалася через популяризацію історії України, зокрема й через введення курсу української історії до навчальних планів різних навчальних закладів; вшанування подій українського державотворення; перейменування вулиць; через інститут театру. Із кінця 1941 р. у зв'язку з посиленням терору нацистів проти учасників самостійницького руху та курсом окупантів на згортання проявів українського національного життя можливості пропаганди історичної пам'яті серед населення Житомирсько-Вінницького регіону значно звузилися.

Ключові слова: *історична пам'ять, самостійницький рух, пропаганда, Житомирсько-Вінницький регіон.*

У роки Другої світової війни в Україні поширився самостійницький рух. На окупованих територіях Житомирської і Вінницької областей, які нацистами були включені до складу генерального округу «Житомир» (Житомирсько-Вінницький регіон), уже в другій половині 1941 р. діяли структури ОУН(Б), ОУН(М) та Поліська Січ Т. Бульби-Боровця. У період німецької військової адміністрації самостійники, утвердившись у складі допоміжних органів управління та паралельно формуючи напівлегальну, а згодом і підпільну мережу, проводили активну діяльність з пропаганди історичної пам'яті серед населення окупованої території. Адже це виступало важливою умовою національної самоідентифікації українського народу, пробудження його прагнення до боротьби за власну державність у протистоянні як з СРСР, так і з Німеччиною.

В історіографії окреслена проблематика не виступала предметом спеціального дослідження і лише деякою мірою піднімалася у наших попередніх наукових розвідках [39; 40]. Епізодично окремі питання, пов'язані з пропагандою історичної пам'яті членами ОУН(Б) та ОУН(М) серед населення Житомирської області у перші місяці нацистської окупації, у рамках ширшого предметного поля аналізуються у роботах вітчизняних істориків В. Жилюк [25], І. Ковальчука [31], О. Музичка [33].

Метою пропонованого дослідження є розгляд діяльності самостійницького руху із пропаганди історичної пам'яті серед населення Житомирсько-Вінницького регіону у другій половині 1941 р.

Одним із найважливіших засобів відродження й пропаганди історичної пам'яті населення Житомирської і Вінницької областей у другій половині 1941 р. стала популяризація історії України, яку активно проводили представники самостійницького руху. Це відбувалося як через колективне обговорення подій минулого українського народу, так і через розповсюдження спеціалізованої літератури серед місцевого населення, передусім молоді, публікацію статей у періодиці тощо. Як правило, у цьому відношенні основна увага акцентувалася на успішному досвіді державотворення у минулому (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, козаччина, Українська революція 1917–1921 рр.), що мало слугувати прикладом і передумовою відродження української державності. Наголошувалося і на діяльності військово-політичних діячів тієї або іншої епохи,

особливо князів та гетьманів.

Вивчення історії України було серед пріоритетних напрямків діяльності молодіжних добровільних культурно-просвітницьких та спортивних організацій, створених наприкінці літа – на початку осені 1941 р. похідними групами ОУН(Б) та ОУН(М): «Просвіта», «Січ», «Союз українського націоналістичного студентства» (СУНС), інші невеликі групи й гуртки. Зазначимо, що більшість «Просвіт» діяли на Вінниччині, лише тут функціонував СУНС, а «Січі» – лише на Житомирщині.

На засіданнях молодіжних організацій часто зачитувалися й обговорювалися історичні доповіді. (Тут також здійснювалися постановки українських історичних п'єс, виконання пісень тощо.) Для прикладу: 5 жовтня 1941 р. на зібранні СУНС було оприлюднено доповідь «Історія України до 1240 року – Доба Князівств». У місцевій газеті «Вінницькі вісті» з цього приводу відзначено: «Доповідач накреслив образи славних українських князів того часу та їх боротьбу за українську державність, за долю нації» [6]. На Вінниччині при «Просвіті» були навіть створені спеціалізовані гуртки з вивчення історії України. Лише на території Плисківського району було відкрито 12 таких гуртків [30].

На Житомирщині в мережі бандерівських організацій «Січ», зокрема, вивчався текст «Малої історії України» [19, арк. 7; 20, арк. 37]. Він займав важливе місце і в пропаганді мельниківців. У вересні 1941 р. редакційний колектив бердичівської газети «Нова доба», яка в цей час перебувала під контролем ОУН(М), опублікував брошуру І. Крип'якевича «Мала історія України», у якій українське минуле коротко викладалося від княжих часів до 1919 р. У підсумку редакція часопису наголосила: «Треба нам наново будувати своє життя. До цього завдання ми ідемо дорогою наших давніх діячів і героїв, що безупинно боролися за волю України. Від Святослава і Володимира, Хмельницького і Мазепи, почерез Шевченка і Франка, до Миколи Міхновського, Симона Петлюри, і Євгена Коновальця та багато інших – всі вони жертвували свою силу для української справи. Одні трудилися у боях і на війні, на суші і на морі, не жалували ні крові, ні життя, – другі терпіли у тюрмах та в'язницях, на засланнях та у неволі на чужині, інші упали у щоденній важкій роботі, – і все за рідну Україну! Ми ідемо їхніми слідами, – ми добудемо нашій Україні волю, самостійність та соборність!» [32, с. 23]. Передбачаючи успіх

брошури «Мала історія України» у читача, редакція «Нової доби» планувала здійснити чергове видання з історії України [32, с. 5].

Українська історія пропагувалася і на сторінках офіційної періодики регіону. Частину таких газетних видань, які до листопада 1941 р. перебували під контролем самостійників, можна віднести до легальної періодики самостійницького руху: «Українське слово» (Житомир), «Нова доба» (Бердичів), «Вінницькі вісті» (Вінниця), «Гайдамака» (Олевськ), «За вільну Україну» (Плисків), «Перемога» та «Голос Волині» (Житомир) тощо. Деякий час у самих газетах у заголовковому комплексі іноді розміщувалося стилізоване зображення тризуба («Вінницькі вісті», «Гайдамака», «Голос Волині», «Нова доба») та тематичні гасла «Слава Україні!» («Вінницькі вісті», «Голос Волині», «За вільну Україну», «Нова доба»), «Своя державність. Збройна сила. Віра Христова» («Гайдамака»). Переважно з кінця листопада 1941 р. у зв'язку з утвердженням нацистської цивільної адміністрації ці газетні видання перейшли під тотальний контроль окупантів, розпочалася їх зачистка від проукраїнських впливів.

Загальні огляди історії України авторства І. Крип'якевича уже в перших числах розмістили газети «Нова доба» [34; 35; 36] та «Вінницькі вісті» [5]. При цьому, історична проблематика була важливим напрямком редакційної політики «Вінницьких вістей» до листопада 1941 р. Тут при культурно-мистецькому відділі було створено підвідділ історії України, який очолив М. Кондратенко. Матеріали з історії України розміщувалися і в інших газетних виданнях регіону [27; 28]. Серед місцевих легальних видань самостійницького руху на початку німецько-радянської війни особливе місце українській історії відводилося в пресовому органі бульбівської Поліської Січі газеті «Гайдамака». У рубриці «Вивчаймо рідну історію» була представлена серія популярно-історичного нарису «Хто ми такі?» авторства неофіційного редактора газети І. Мітринги. Ці матеріали висвітлювали проблематику української історії від найдавніших часів до періоду Київської Русі і публікувалися з метою «вишколу юнацтва та пропаганди українознавства» [2, с. 165; 9; 10; 11]. Серед історичних публікацій в газеті був також надрукований огляд «Пам'ятаймо про великі вчинки наших предків». На її завершення наводилися слова князя Святослава: «Від предків дістали ми мужність. Пригадаймо, яка непереможна

була до цих часів наша сила і міцно биймося за своє спасіння» [11].

Разом із загальним викладом української історії в місцевій пресі певне місце відводилося проблематиці радянського терору міжвоєнної доби, зокрема голоду (Голодомору) 1932–1933 рр. та репресіям 1937–1938 рр. Серію відповідних документально-публіцистичних статей уже в серпні 1941 р. розмістила житомирська газета «Українське слово» [41; 43]. В одному з номерів газети зазначається: «Фізичне винищування живих людей, свідомих українців, набрало нечуваних в історії людства розмірів. В досить родючі 1932–1933 роки з наказу людоджера Сталіна на Україні замордовано голодом до 6–7 мільйонів селян-хліборобів. В 1937–1938 роках та на протязі всіх попередніх років, в енкавдівських катівнях замордовано сотні тисяч найкращих людей з української інтелігенції» [43]. Водночас у перші місяці нацистської окупації відділ пропаганди Житомирського обласного управління, яке контролювалося ОУН(М), ініціював збір спогадів, пов'язаних із радянськими репресіями довоєнного періоду, які планувалося видати окремою книгою [12; 47, арк. 52]. Утім через терор гітлерівців проти самостійницького руху цей видавничий проект не був реалізований, хоча деякі спогади все ж були опубліковані у місцевій пресі до кінця 1941 р. [14; 15].

У легальній періодиці самостійницького руху Житомирсько-Вінницького регіону були присутні й краєзнавчі публікації. Як приклад: цикл статей «Минуле подільської землі» дослідника української культури К. Широцького [5], кілька інших краєзнавчих публікацій було опубліковано в газеті «Вінницькі вісті». У листопаді 1941 р. у місцевих газетах було надруковано ряд матеріалів з історії Другого зимового походу армії УНР та більшовицького розстрілу у Базарі 21 листопада 1921 р. (розстріл більшовиками 359 полонених вояків Волинської групи Другого зимового походу армії УНР). Так, у житомирській газеті «Голос Волині» від 13 листопада 1921 р. наголошувалося: «І коли загостить до нас 21 листопад, спішім усі на свято жертви. Ми наберемо там нових сил до боротьби; у наші очі загляне наша національна гордість, що Україна має таких великих героїв, героїв Крут, Базару...» [13]. Подібні тематичні матеріали в цей час поширилися і в газетних виданнях інших регіонів України.

Через офіційний статус періодики самостійницького руху серпня – листопада

1941 р. її матеріали піддавалися німецькій військовій цензурі. У зв'язку з цим тут також розміщувалися пронімецькі матеріали, що було умовою друку газет. Через це згадка про «тверді удари німецької зброї» наявна і в підготовленому редакційному закінченні бердичівської газети «Нова доба» до «Малої історії України» І. Крип'якевича [2, с. 23]. У подальшому німецькій цензурі не рекомендувалося допускати друк статей з української історії [21, арк. 57зв.–58; 22, арк. 57зв.–58].

На початку німецько-радянської війни у зв'язку із певним контролем самостійниками освітньої сфери до навчальних планів початкових і середніх шкіл, інших типів навчальних закладів у ряді районів Житомирсько-Вінницького регіону як навчальний предмет було включено історію України. Значною мірою це здійснювалося для реалізації завдання «виховання і перевиховання... дітей в національному дусі». Таке гасло декларувалося 9 листопада 1941 р. на нараді директорів шкіл Плисківського району Вінницької області [26]. Важливою в аспекті національного виховання у деяких школах виступала необхідність вітання учителів до учнів гаслом «Слава Україні!», які мали відповідати «Героям слова!» [26] (або ж, як варіант, – «Навіки слава!» [1, арк. 12зв.]). Деякою мірою поширилося і використання в шкільних класах національних символів, серед яких герб тризуб, та зображень видатних військово-політичних і культурних українських діячів.

Для унормування викладання курсу історії України у Вінницькій області з ініціативи відділу освіти Вінницького обласного управління на початку грудня 1941 р. була видана навчальна програма для старших класів середньої школи. Її укладачем виступив згаданий М. Кондратенко, керівник підвідділу української історії культурно-мистецького відділу редакції газети «Вінницькі вісті» [7]. Врешті-решт, до кінця 1941 р. викладання історії України у початкових та середніх школах було заборонене окупантами.

На рівні вищої школи регіону історія України як навчальна дисципліна, зокрема, була введена до навчальних планів відновленого у середині серпня 1941 р. з ініціативи ОУН(М) Житомирського учительського інституту. Окрім того, в інституті планувалося викладання курсу історії української церкви [44] та було створено кафедру історії України [42]. Проте через утвердження у регіоні нацистської цивільної адміністрації та її курсом на ліквідацію будь-яких проявів

українського національного життя відновити реальний навчальний процес у Житомирському учительському інституті так і не вдалося.

Як пропаганда історичної пам'яті серед населення сприймається діяльність самостійницького руху, спрямована на вшанування подій з історії українського державотворення, які пов'язані з антибільшовицькою боротьбою початку 1920-х років, які мали місце на територіях Житомирської і Вінницької областей. Таку ж роль мало відіграти і перейменування вулиць (площ, провулків), які стосувалися радянських реалій. Відсутність заборон окупантів на такі дії національно налаштованих груп осіб сприймається як бажання підтримати антирадянські настрої серед населення.

Одним із перших заходів, який значною мірою перетворився на національну маніфестацію, стала церемонія похорону у Житомирі 2 вересня 1941 р. вбитих напередодні провідних діячів ОУН(М) М. Сціборського та О. Сеника [18, арк. 15; 45]. 12 листопада 1941 р. у селах Мончин та Левківці Погребищенського району Вінницької області було проведено маніфестацію, пов'язану з перепохованням тіл чотирьох учасників загону отамана Карого (Яворський), які загинули у боротьбі з більшовиками на початку 1920-х років. На могилі повстанців встановили тризуб, який можна сприймати як символічний пам'ятник національного змісту, та меморіальні дошки [8; 29]. Найбільш масштабною національною акцією другої половини 1941 р., яка мала загальноукраїнське значення, стали події вшанування 20-ї річниці Базарської трагедії 21 листопада 1921 р. Акція, організована ОУН(М), відбулася 21 листопада 1941 р. і зібрала понад 10 тисяч осіб [46, арк. 128зв.], у тому числі з інших регіонів України. (У деяких джерелах також наводиться непідтверджена завищена цифра присутніх у близько 40 тис. осіб. [48, с. 25].) Поряд із маніфестацією у Базарі заходи зі вшанування 20-х роковин трагедії відбулися в інших регіонах України та на еміграції. Її розмах та національна українська спрямованість викликали стурбованість у нацистських органів, які уже 21 листопада 1941 р., після закінчення акції вшанування жертв Базарської трагедії, почали заарештовувати окремих осіб з числа маніфестантів, а за кілька днів на Житомирщині розпочалися масові арешти як учасників акції, так і пересічних національно свідомих українців та членів самостійницького руху, передусім

мельниківців [16, с. 16]. Частина затриманих наприкінці листопада – на початку грудня 1941 р. була страчена.

З ініціативи членів та прихильників самостійницького руху, які до листопада 1941 р. перебували в органах допоміжного управління різних рівнів, у рамках акцій з перейменування вулиць (площ, провулків), які пов'язувалися з радянськими реаліями, їх частина була перейменована на честь видатних історичних осіб та подій з історії українського державотворення. Загалом, серед назв вулиць (площ, провулків) у різних населених пунктах Житомирсько-Вінницького регіону у другій половині 1941 р. з'явилися вулиці (площі, провулки) Івана Богуна, Князя Володимира (Володимира Великого), Отамана Волинця, Князя Ігоря, Отамана Коновальця, Івана Мазепи, Петра Могили, Княгині Ольги, Симона Петлюри, Павла Полуботка, Князя Святослава, Січових стрільців, Богдана Хмельницького, Шевченка та інші [3; 17, арк. 2–42; 23, арк. 57–58зв.; 37]. Із посиленням окупаційної політики з кінця 1941 – початку 1942 рр. нацистська влада почала їх перейменовувати на історичні, ідеологічно нейтральні назви або ж на назви, пов'язані з німецькими реаліями.

Для самостійницького руху інституційною формою відродження національної пам'яті й культури на окупованій території у другій половині 1941 р. став театр. Для цього використовувалися і центральні міські та районні театри регіону, й аматорські театральні гуртки, створені у тому числі при організаціях «Просвіта» та «Січ». Українська спрямованість у діяльності театру проявлялася передусім через репертуар (здебільшого класичні вистави українських музично-драматичних творів XIX ст., концерти з театральними постановками, сольними, дуетними, хоровими українськими співами і танцями). Зокрема, у другій половині 1941 р. завдання національного спрямування ставилися перед міським театром Вінниці: «Перед дирекцією і всім колективом Вінницького українського театру стоїть велике завдання розвивати українську культуру, складати великі чисто національні українські концерти, більше насичувати програми українськими піснями, декламаціями, танцями, організувати капелу бандуристів, які оспівуватимуть українську долю» [4]. А в житомирській газеті «Перемога» актор та режисер міського театру Житомира П. Борисовський відзначав, що завданням театру «є

виховувати глядача в національному дусі. На сцені перед глядачами повинна пройти вся галерея кращих героїв-синів нашої неньки-України, з усіма їхніми прагненнями і думками. Оспівати всю тугу і радість нашого великостраждального народу, звеличати героїську боротьбу Української нації за незалежну Соборну Українську Державу» [24, арк. 71зв.; 38]. У складі окремих театральних колективів Житомирсько-Вінницького регіону (Бердичів, Вінниця, Гайсин, Житомир) сформувалися націоналістичні осередки, а сам театр з кінця 1941 р. став можливістю легального прикриття підпільної антинімецької роботи.

Отже, історична пам'ять займала важливе місце в пропагандистських заходах українського національного руху опору серед населення Житомирсько-Вінницького регіону (окупаційного адміністративно-територіального утворення генеральний округ «Житомир») у другій половині 1941 р. Основними засобами пропаганди історичної пам'яті стали популяризація історії України через діяльність молодіжних добровільних культурно-просвітницьких та спортивних організацій; тематичні видавничі проекти; публікації в офіційній періодиці; введення курсу української історії до навчальних планів різних типів навчальних закладів регіону; через вшанування подій з історії українського державотворення та перейменування вулиць, а також через інститут театру. Від кінця 1941 р. терор нацистів проти самостійницького руху, їх курс на згортання проявів українського національного життя призвели до звуження можливостей пропаганди історичної пам'яті серед населення Житомирсько-Вінницького регіону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області, ф. 6, спр. 30033, 80 арк.
2. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху: спогади / Т. Бульба-Боровець. – Вінніпег: Волинь, 1981. – 326 с.
3. Вінницькі вісті. – Вінниця. – 1941. – 3 вересня.
4. Вінницькі вісті. – Вінниця. – 1941. – 10 вересня.
5. Вінницькі вісті. – Вінниця. – 1941. – 17 вересня.
6. Вінницькі вісті. – Вінниця. – 1941. – 12 жовтня.
7. Вінницькі вісті. – Вінниця. – 1941. – 11 грудня.
8. Вінницькі вісті. – Вінниця. – 1942. – 11 січня.
9. Гайдамака. – Олевськ. – 1941. – 12 жовтня.
10. Гайдамака. – Олевськ. – 1941. – 19 жовтня.
11. Гайдамака. – Олевськ. – 1941. – 9 листопада.
12. Голос Волині. – Житомир. – 1941. – 12 жовтня.
13. Голос Волині. – Житомир. – 1941. – 13 листопада.

14. Голос Волині. – Житомир. – 1941. – 11 грудня.
15. Голос Волині. – Житомир. – 1941. – 14 грудня.
16. Два Базари: 1921–1941. – Б. м., 1949. – 22 с.
17. Державний архів Вінницької області, ф. Р-1312, оп. 1, спр. 308, 43 арк.
18. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. П-1376, оп. 1, спр. 2, 144 арк.
19. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1151, оп. 1, спр. 15, 10 арк.
20. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1151, оп. 1, спр. 16, 67 арк.
21. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1151, оп. 1, спр. 176, 88 арк.
22. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1156, оп. 1, спр. 10, 92 арк.
23. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1568, оп. 1, спр. 7, 65 арк.
24. Держархів Житомирської обл., ф. Р-5013, оп. 2, спр. 22996, 136 арк.
25. Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр. / В. М. Жилюк. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 308 с.
26. За вільну Україну. – Плисків. – 1941. – 13 листопада.
27. За вільну Україну. – Плисків. – 1941. – 16 листопада.
28. За вільну Україну. – Плисків. – 1941. – 30 листопада.
29. За вільну Україну. – Плисків. – 1941. – 25 грудня.
30. За вільну Україну. – Плисків. – 1942. – 22 лютого.
31. Ковальчук І. В. Політично-військові і соціально-економічні складові діяльності ОУН та УПА на території Житомирської і західних районів Київської областей (військова округа «Тютюнник») у 1941–1943 рр.: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / І. В. Ковальчук. – К., 2012. – 286 с.
32. Мала історія України. – Бердичів: Видавництво ім. Богдана Хмельницького, 1941. – 23 с.
33. Музичко О. ОУН у боротьбі за історичну пам'ять українців: етапи, напрямки та особливості діяльності (1930-ті – 1950-ті роки) / О. Музичко // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – № 22. – С. 209–218.
34. Нова доба. – Бердичів. – 1941. – 6 вересня.
35. Нова доба. – Бердичів. – 1941. – 9 вересня.
36. Нова доба. – Бердичів. – 1941. – 17 вересня.
37. Нова доба. – Бердичів. – 1941. – 5 грудня.
38. Перемога. – Житомир. – 1941. – 9 жовтня.
39. Стельникович С. В. Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.) / С. В. Стельникович. – Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2015. – 592 с.
40. Стельникович С. В. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / С. В. Стельникович. – К., 2016. – 522 с.
41. Українське слово. – Житомир. – 1941. – 7 серпня.
42. Українське слово. – Житомир. – 1941. – 17 серпня.
43. Українське слово. – Житомир. – 1941. – 21 серпня.
44. Українське слово. – Житомир. – 1941. – 7 вересня.
45. Український вісник. – Берлін. – 1941. – 5 жовтня.
46. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3833, оп. 1, спр. 77, 136 арк.
47. ЦДАВО України, ф. 3959, оп. 2, спр. 50, 85 арк.
48. Шумелда Я. Похід ОУН на Схід / Я. Шумелда. – Львів: Фонд духовного відродження ім. митрополита А. Шептицького, 1991. – 35 с.

Stelnykovych S. THE HISTORICAL MEMORY IN PROPAGANDA OF AUTONOMOUS MOVEMENT ON THE TERRITORY OF ZHYTOMYR-VINNYTSIA REGION IN THE SECOND HALF OF 1941

In the article, the activity of the Ukrainian autonomous movement with the aim of propaganda of historical memory among the population of Zhytomyr-Vinnytsia region (on the territories that during the Second World War were included into Zhytomyr district) in the second half of 1941 is analyzed. It is

determined that in the historiography this issue wasn't the subject of special interest. The propaganda of historical memory, which was conducted by the representatives of the autonomous movement, was an important condition for the national self-identification of the Ukrainian people, the awakening of their desire to fight for their own statehood in confrontation both with the USSR and with Germany. The main means of propaganda of historical memory were the popularization of the history of Ukraine through the activity of voluntary cultural-educational and sports organizations (Prosvita, Sich, the Union of Ukrainian Nationalist Students); thematic publishing projects («Small History of Ukraine» by I. Krypyakevych); publications on historical topics in the official periodicals, which at that time were under the control of the autonomous movement. It was important to introduce the course of Ukrainian history in educational programs of different types of educational institutions of Zhytomyr-Vinnitsia region, primarily in elementary and secondary schools. With the aim of propaganda of historical memory, representatives of the autonomous movement initiated honoring the historic events of the Ukrainian state creation, including those associated with the anti-Bolshevik struggle of the early 1920's, as well as the renaming of streets that reminded of Soviet realities. In the second half of 1941 the theater became an institutional form of the revival of national memory and national culture on the occupied territory. The Nazis' terror against the autonomous movement reduced the possibility of spreading the historical memory among the population of Zhytomyr-Vinnitsia region at the end of 1941.

Key words: historical memory, independence movement, propaganda, Zhytomyr-Vinnitsia region.

Stelnykowycz S. ПАМ'ЯТЬ ИСТОРИЧЕСКАЯ В ПРОПАГАНДИИ ДВИЖЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ НА ОБЛАСТИ ЖИТОМИРСКО-ВИННИЦКОГО РЕГИОНА В ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1941 г.

В статье анализируется деятельность движения независимости в пропаганде исторической памяти среди жителей Житомирско-Винницкого региона во второй половине 1941 г. Установлено, что историческая память занимала важное место в пропаганде движения независимости. В большинстве случаев пропаганда исторической памяти была реализована через популяризацию истории Украины, в том числе через введение курса истории украинской до учебных программ различных учебных заведений; чтение документов государственности украинской, переименование улиц; через театральные постановки. В конце 1941 г. в результате усиления террора нацистов против участников движения независимости и курсом оккупантов на уменьшение проявлений украинского национального духа возможности пропаганды исторической памяти среди жителей Житомирско-Винницкого региона значительно уменьшились.

Слова ключевые: память историческая, движение независимости, пропаганда, регион Житомирско-Винницкий.

УДК 069(1-4)

DOI 10.33287/101823

Колесник О.А.,
магістр історії, аспірантка факультету
«Artes Liberales спільно з Історичним
Інститутом Варшавського університету
kolesnykolha@gmail.com

ВІД ВОЛИНИ ДО БАБИНОГО ЯРУ: УКРАЇНСЬКА СКЛАДОВА МУЗЕЮ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ГДАНЬСЬКУ ЯК ПОЛЬСЬКОГО МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ

Музей Другої світової війни у Гданську було відкрито 23 березня 2017 р. Однією з головних цілей інституції стало представлення історії Другої світової війни з фокусом на Східній та Центральній Європі. Однак від самого початку повстання ідеї про створення такого музею у 2008 р. він став місцем війни пам'ятей про цю подію як серед польських інтелектуалів, так і